

LATVIJAS SŪNAS

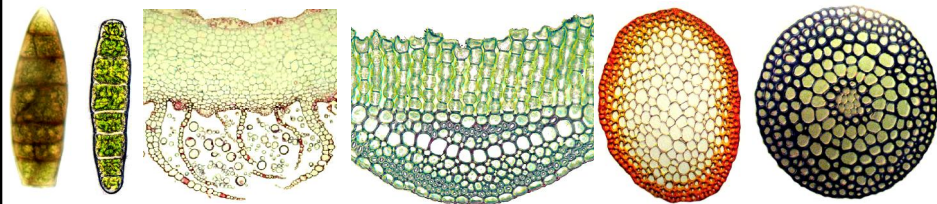

*“Mosses, like love, make even the ugliest objects beautiful,
for they hide all defects with their own loveliness” /Helen Evelyn Day/*

Līga Strazdiņa
Botānika un Latvijas flora
22. Feb 2012

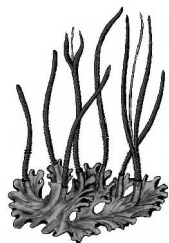
SŪNU MORFOLOĢIJA

	SŪNAS	VASKULĀRIE AUGI
Saknes	+/- (rizoīdi)	+
Ziedi, sēklas, augļi	- (sporas; vairķermeņi)	+
Lapas	+/- (filoīdi, līdzīga funkcionāla struktūra)	+
Fotosintēze	+	+
Vaskulārie audi	-	+
Dominējošs gametofīts	+	-
Dominējošs sporofīts	-	+

SISTEMĀTIKA

ragvācelītes
Anthocerophyta

aknu sūnas
Marchantiophyta

lapu sūnas
Bryophyta

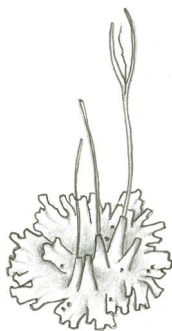
© E.Haeckel

Pasaulē	100	9000	15000
Latvijā	2	129	420

RAGVĀCELĪTES. *Anthocerophyta*.

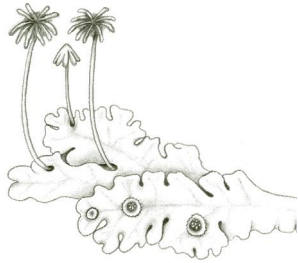
- nosaukums (angļu val. *hornworts*) dots pēc **sporofīta**, kas atgādina **dzīvnieka ragu** vai adatu
- **gametofīts** atgādina **lapoņveida aknu sūnu**
- **nepārtraukta sporofīta augšana**

Anthoceros agrestis

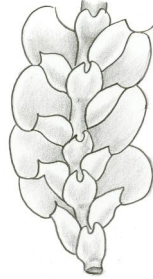

AKNU SŪNAS. *Marchantiophyta*.

- **lapoņveida** *thalloid* un **lapveida** *leafy* aknu sūnas

Marchantia polymorpha

Lejeunea cavifolia

Conocephalum conicum

- vispirms attīstās sporu vācelīte, tikai pēc tam pagarinās seta
- lapu izkārtojums divās **pretējās rindās**, bieži **amfigastriju rinda**
- 90% aknu sūnu sugu lapu vai lapoņu sūnās ir **eļļas ķermenīši**

LAPU SŪNAS. *Bryophyta*.

- sfagni un īstās lapu sūnas

Sphagnum

Polytrichum

Brachythecium

- lapu izkārtojums **pušķos** vai **spirālīks**
- lapas veselas, bieži **ar dzīslu un kātiņu**
- **sporu vācelītēm** agrā attīstības stadijā raksturīga **fotosintēze**

VAIROŠANĀS. dzimumvairošanās.

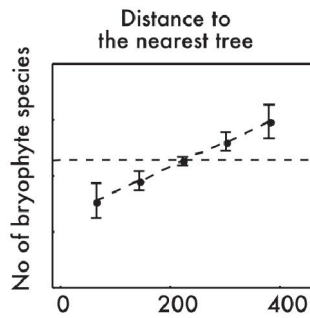
VAIROŠANĀS. bezdzimumvairošanās

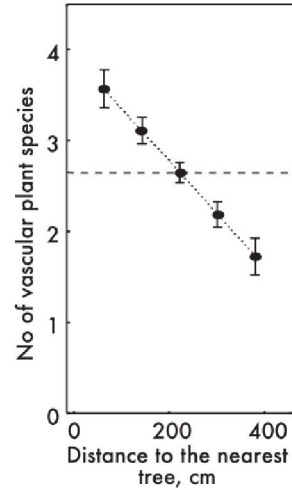

EKOLOĢIJA. epigeīdi.

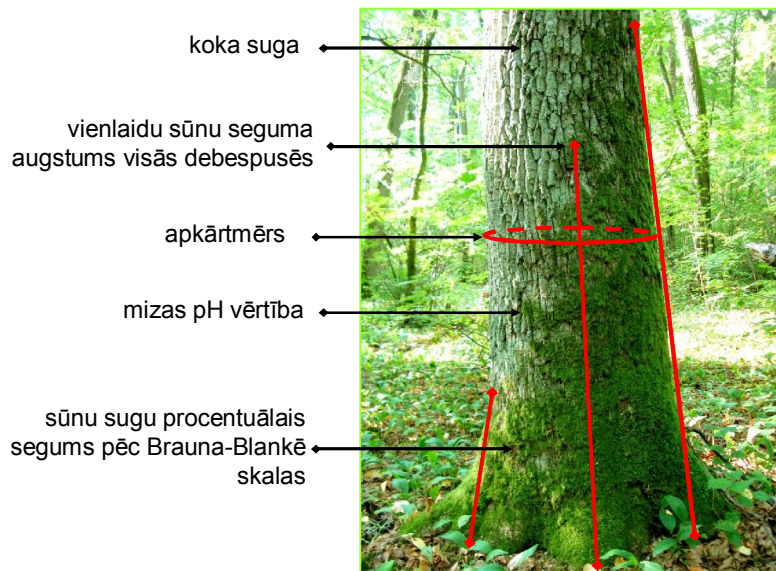
- **koka lapotne** – lietus ūdens, gaismas intensitāte, izplatīšanās sekmes
- **nobiras** – slāņa biezums, tips
- **lakstaugu stāvs**
- pauguru un padziļinājumu komplekss

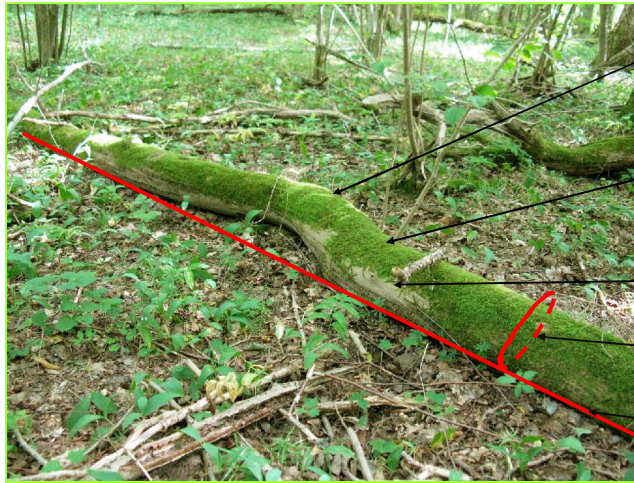
Vellak et al. 2003

PĒTĪŠANAS METODEDES. epifīti.

PĒTĪŠANAS METODES. epiksili.

sūnu sugu procentuālais segums pēc Brauna-Blankē skalas

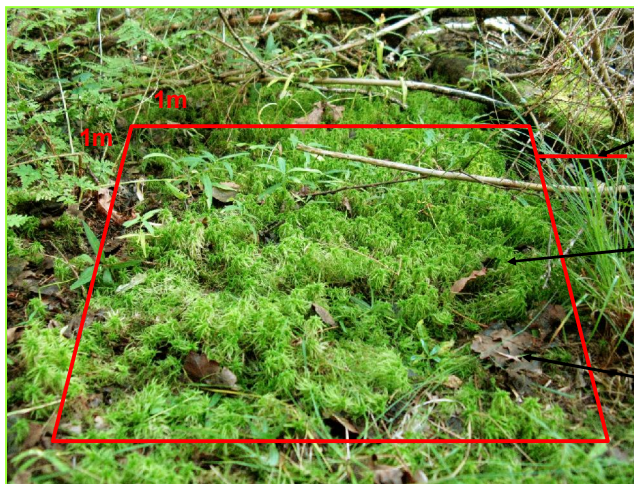
kritālas satrūdēšanas pakāpe

mizas/koksnes pH vērtība

diametrs

garums

PĒTĪŠANAS METODES. epigeīdi.

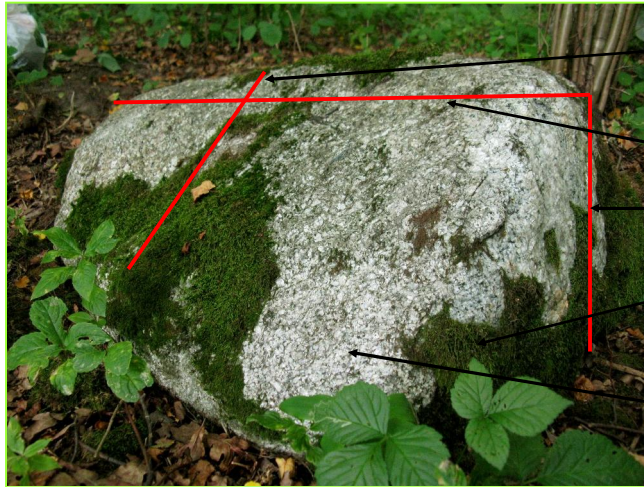

attālums līdz tuvākajam kokam

sūnu sugu procentuālais segums pēc Brauna-Blankē skalas

augsnas pH vērtība

PĒTĪŠANAS METODES. epilīti.

→ platums

→ garums

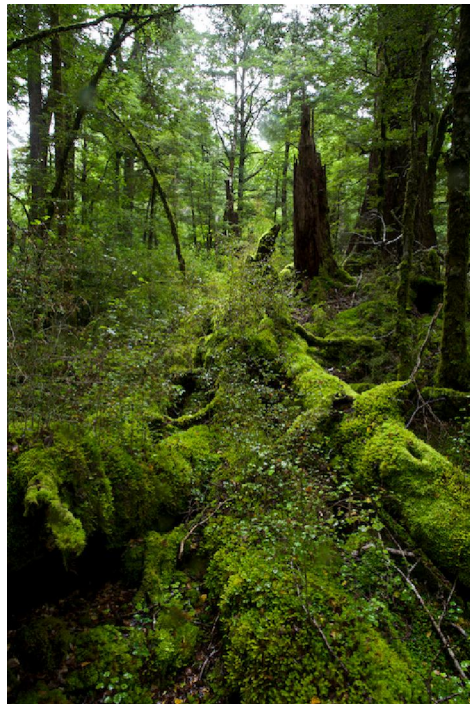
→ augstums

→ sūnu sugu procentuālais segums pēc Brauna-Blankē skalas

→ pH vērtība?

MEŽS

- pionieri un kolonizētāji, augsnes virskārtas **stabilizētāji**
- ūdeni uzņem ātri, bet atbrīvo lēni - saglabā mitru meža mikroklimatu, **regulē ūdens plūsmu**
- fotosintētiski aktīvā jeb zaļā **biomasa** - svarīga sastāvdaļa kopējā meža hidroloģijas, ķīmiskajā un organisko vielu ciklā
- bezmugurkaulnieku, sēņu un mikroskopisku organismu **mājvieta**
- nozīmīgs putnu **ligzdu materiāls**

PARKI UN AUGĻUDĀRZI

- veci koki, parkveida pļavas, dzīvžogi
- galvenokārt nozīmīgi **epifītiem**

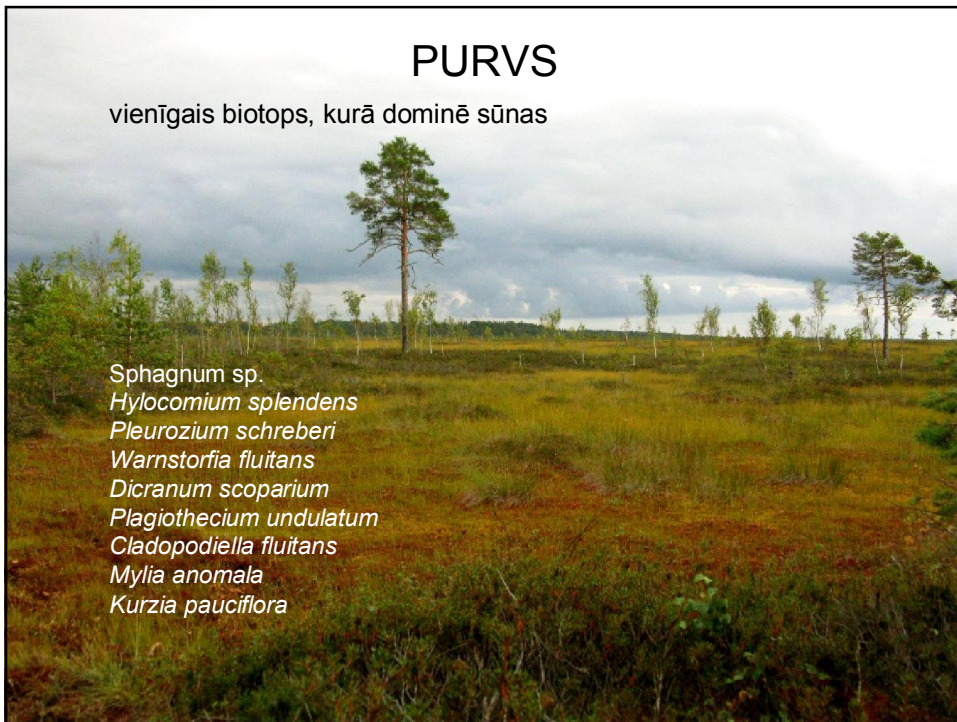

Dicranum majus
Rhytidiadelphus squarrosus
Dicranella heteromalla
Leucodon sciuroides
Orthotrichum lyellii
Homalothecium sericeum

Frullania dilatata
Homalothecium sericeum
Leskea polycarpa
Orthotrichum lyellii
Platygyrium repens
Sanionia uncinata

PURVS

vienīgais biotops, kurā dominē sūnas

Sphagnum sp.
Hylocomium splendens
Pleurozium schreberi
Warnstorfia fluitans
Dicranum scoparium
Plagiothecium undulatum
Cladopodiella fluitans
Mylia anomala
Kurzia pauciflora

ŪDENS

- **obligātas ūdenssūnas** – viss dzīves cikls noris ūdenī, gaisā spēj izturēt īsu laika periodu
- **fakultatīvas ūdenssūnas** – spēj izturēt ūdenslīmeņa svārstības un ilgāku laika periodu gaisā

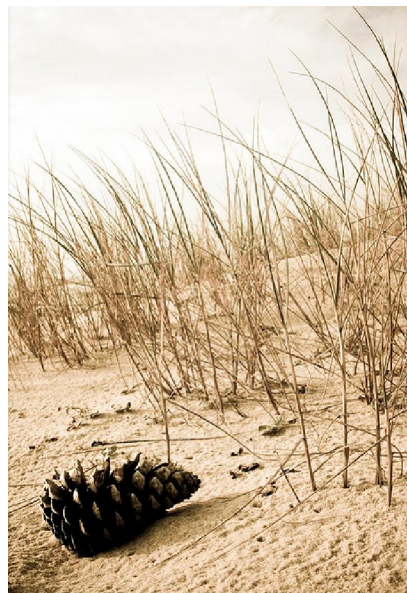

Fontinalis antipyretica
Scorpidium scorpioides
Sphagnum spp.

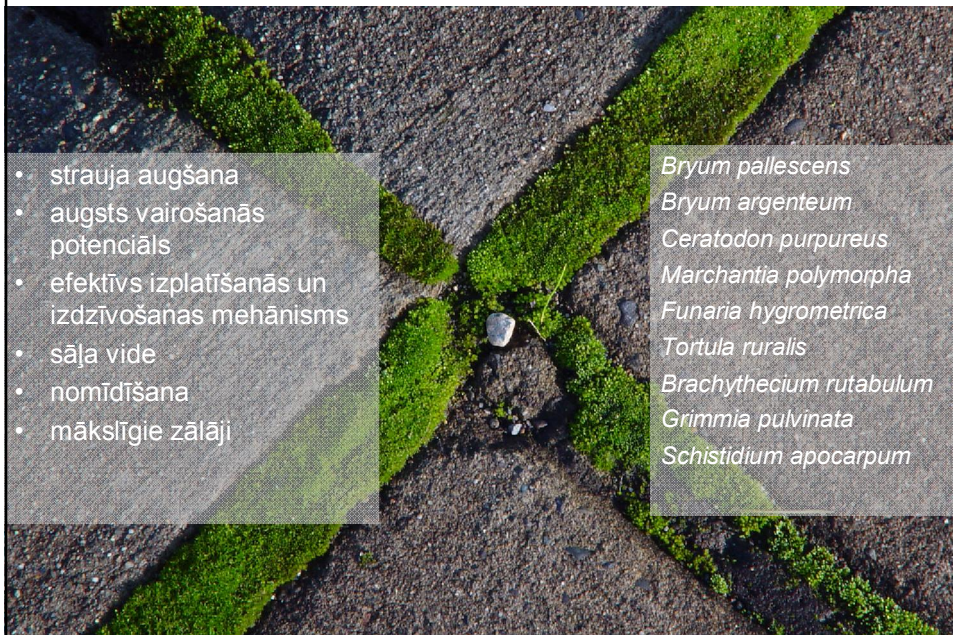
KĀPAS

- nespēj nostiprināties smilšainā augsnē tik sekmīgi kā vaskulārie augi
- sāļa vide, vējš, sausums, barības vielu trūkums, augsta gaismas intensitāte, smilšu pārpūšana un aprakšana zem tām
- pret izžūšanu izturīgas sugas
- takas

Ceratodon purpureus
Brachythecium albicans
Rhytidiadelphus squarrosus
Scleropodium purum
Homalothecium lutescens
Racomitrium canescens
Pleurozium schreberi

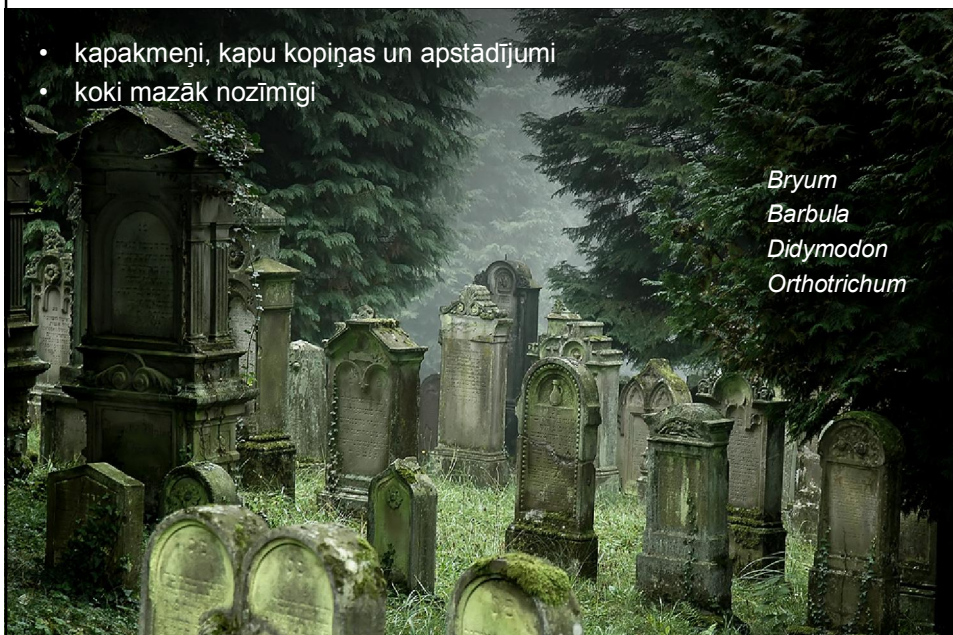
ANTROPOGĒNĀ VIDE. ceļi.

- strauja augšana
- augsts vairošanās potenciāls
- efektīvs izplatīšanās un izdzīvošanas mehānisms
- sāļa vide
- nomīdīšana
- mākslīgie zālāji

Bryum pallescens
Bryum argenteum
Ceratodon purpureus
Marchantia polymorpha
Funaria hygrometrica
Tortula ruralis
Brachythecium rutabulum
Grimmia pulvinata
Schistidium apocarpum

ANTROPOGĒNĀ VIDE. kapsētas.

- kapakmeņi, kapu kopīgas un apstādījumi
- koki mazāk nozīmīgi

Bryum
Barbula
Didymodon
Orthotrichum

ANTROPOGĒNĀ VIDE. dārzi & lauki.

AIZSARDZĪBA

PLEUROZIUM SCHREBERI Šrēbera rūšaine

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 12 cm, dzeltenzaļš vai zaļš
- ▶ stumbrs plūksnoti zarains, vertikāls vai pacilus
- ▶ **stumbrs brūni sarkans**
- ▶ lapa ovāla ar noapaļotu, strupu galu, lapas plātne kupolveidā ieliekta, dzīslas divas, īsas
- ▶ sporu vācelītes – reti

Piezīmes:

Pseudoscleropodium purum (67. lpp.) stumbrs gaiši zaļš, lapas gals ar īsu smaili, dzīsla viena.

Biotops: skuju koku meži, lapu koku meži, purvi, zālāji, virsāji.

Substrāts: nabadzīga augsne, koka pamatne, trupoša koksne; substrāta pH 3,3–7,2.

DICRANUM POLYSETUM viļņainā divzobe

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 12 cm, dzeltenzaļš vai salmdzeltens
- ▶ augšējās lapas stāvas un taisnas, parējās – atstāvošas
- ▶ **lapa lancetiska, viļņaina, gals smails**
- ▶ dzīsla spēcīga, sniedzas līdz lapas galam
- ▶ stumbru klāj blīva dzeltenīga rizoīdu tūba
- ▶ vairākas sporu vācelītes uz viena auga

Piezīmes:

Citām *Dicranum* (17., 94., 96., 97. lpp.) sugām citādāka lapas plātne un auga garums.

Biotops: jauktu koku meži, skuju koku meži, pārpurvotas vietas.

Substrāts: augsne; substrāta pH 3,4–5,7.

HYLOCOMIUM SPLENDENS

spīdīgā stāvaine

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 15 cm, dzeltenīgi zaļš, plašos klājienos
- ▶ raksturīgs stāvokums – katra gada jaunais dzinums izaug no iepriekšējā gada dzinuma vidusdaļas, viegli uzzināms auga vecums
- ▶ stumbrs koši sarkanbrūns
- ▶ lapa ovāla, gals smails, zobains, dzīslas divas, samērā garas
- ▶ sporu vācelītes – bieži

Piezīmes:

Viegli atšķirama suga. *Thuidium* (72., 73. lpp.) sugām ir līdzīgs zarojums, ikgadējais stāvokums neveidojas, zaru lapas ļoti mazas.

Biotops: zālāji, virsāji, lapu koku meži, skuju koku meži, jauktu koku meži. **Substrāts:** augsne; substrāta pH 3,4–7,3.

RHYTIDIADELPHUS TRIQUETRUS

lielā spuraine

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 20 cm, koši zaļš, bieži plašos klājienos
- ▶ stumbrs blīvi un neregulāri zarains, koši sarkanbrūns
- ▶ lapas plati olveida, lapas atstāvošas, vērstas dažādos virzienos, stumbra galā lapas blīvākā grupā
- ▶ dzīslas divas, samērā garas
- ▶ sporu vācelītes – reti

Piezīmes:

Kalcifils, viegli atpazīstama suga.

Biotops: jauktu koku meži, kaļķaini zālāji, pelēkās kāpas. **Substrāts:** kaļķaina augsne; substrāta pH 3,4–7,1.

POLYTRICHUM COMMUNE parastais dzegužlins

Noteikšana:

- ▶ lielākā dzegužlinu suga, augs līdz 40 cm, tumši zaļš, plašās, skrajās velēnās
- ▶ lapa gara, šauri lancetiska, gals smails, lapas mala ar zobīņiem, lapas plātne klāta ar asimilācijas plātnītēm; lapas pamatne plēvaina, gara un taisna
- ▶ sporu vācelīte šķautnaina, seta gara, sarkanbrūna, cepurīte dzeltenbrūna, šķiedraina, mīksta

Piezīmes:

Polytrichum juniperinum (88. lpp.) un *P. piliferum* (89. lpp.) uz lapas malas nav zobīņu. *Polytrichastrum formosum* lapa īsāka un platāka, lapas pamatne īsāka un izliekta.

Biotops: sūnu purvi, skuju koku meži, mitri biotopi. **Substrāts:** augsne; substrāta pH 3,3–5,6.

PTILIMUM CRISTA-CASTRENSIS parastā straussūna

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 10 cm garš, dzeltenzaļš
- ▶ stumbrs blīvi regulāri plūksnoti zarains. Zari stumbra pamatnē garāki, uz galotnes pusi pakāpeniski saīsinās
- ▶ lapa sirpjveida, gals smails, dzīslas divas, īsas, plātne krokaina
- ▶ sporu vācelītes – samērā reti

Piezīmes:

Ctenidium molluscum līdzīga auga forma, augs kalcifils, Latvijā diezgan reti sastopama.

Biotops: jauktu koku meži, zālāji. **Substrāts:** augsne; substrāta pH 3,2–4,5.

HYPNUM CUPRESSIFORME

ciprešu hipns

Noteikšana:

- ▶ augs dzeltenīgi zaļš, garums un augšanas forma mainīga - uz kritālām un uz augsnes plašās, blīvās velēnās, uz koka stumbra un barības vielām nabadzīgos apstākļos smalki pavedieni
- ▶ lapas gals garš un smails, noliecies uz vienu pusi, lapai divas ļoti īsas dzīslas
- ▶ sporu vācelītes garas un ieliekas, sastopamas bieži, vāciņš ar garenu izaugumu

Piezīmes:

Hypnum andoi stumbrs nokarens un sporu vācelīte taisna.

Biotops: jauktu koku meži, zālāji, pelēkās kāpas, atsegumi. **Substrāts:** koka stumbrs, koka pamatne, trupoša koksne, akmens, augsne, smilšakmens un dolomīta atsegumi; substrāta pH 2,8–7,4.

BRACHYTHECIUM RUTABULUM

struļlapu īsvācelīte

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 10 cm, dzeltenīgi zaļš, blīvās, neregulāri savītās velēnās
- ▶ lapa olveida, ar šauru, smailu galu, lapas mala nedaudz zobaina, lapas plātne ar vairākām garenām krokām
- ▶ sporu vācelīte olveida, horizontāla, ar pirkstiem viegli sataustāms, ka seta klāta ar papildām un ir negluda

Piezīmes:

Viena no biežāk sastopamajām *Brachythecium* sugām.

Biotops: jauktu koku meži, atsegumi. **Substrāts:** koka stumbrs, koka pamatne, trupoša koksne, akmens, iežu atsegumi; substrāta pH 2,8–6,9.

CLIMACIUM DENDROIDES parastā kociņšūna

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 10 cm, dzeltenīgi zaļš
- ▶ primārais stumbrs zarains, ložņājošs, atrodas augsnē; uz tā attīstās vertikāli augoši dzinumi, kuri zarojas vienīgi galotnē, veidojot kociņveida formu
- ▶ primārais stumbrs brūns, sekundārais – koši sarkanbrūns
- ▶ lapas gals strupi noapaļots, zobains, lapas plātne ar garenām krokām
- ▶ uz viena auga vairāki sporofīti, veidojas samērā reti

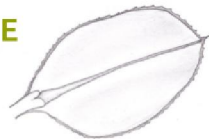
Piezīmes:

Viegli atpazīstama suga.

Biotops: zālāji, mitras vietas mežā, zāļu purvi, pelēkās kāpas. **Substrāts:** augsne; substrāta pH 5,3–7,0.

PLAGIOMNIUM AFFINE sausienes skrajlape

Noteikšana:

- ▶ sterilie augi līdz 15 cm, tumši zaļi, ložņājoši, skrajās velēnās vai aug atsevišķi. Fertīlie augi vertikāli un īsāki
- ▶ lapas lielas, plati olveida, plānas, uz stumbra pamīšus, sausā laikā lapas sačokurojas
- ▶ lapas mala zobaina, dzīsla lapas garumā vai nedaudz garāka, lapas pamatne garī un šauri nolaidena
- ▶ sporu vācelītes – reti

Piezīmes:

Plagiomnium cuspidatum (53. lpp.) lapas gals pakāpeniski smails.

P. ellipticum (54. lpp.) lapas pamatne nav nolaidena.

Biotops: lapu koku meži, zālāji, pļavas. **Substrāts:** mitra augsne; substrāta pH 5,7–6,2.

DICRANUM SCOPARIUM

slotiņu divzobe

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 5 cm, ar nosmailotu galu, dzelteni vai tumši zaļš, blīvās, spīdīgās velēnās
- ▶ lapa gluda, lancetiska, sirpjveidīgi liekta, var būt arī taisna
- ▶ reizēm uz stumbra neliela pelēcīgi balta rizoīdu tūba
- ▶ **stumbra ikgadējais pieaugums vērsts nedaudz citā virzienā nekā iepriekšējā gada dzinums**
- ▶ sporu vācelīte uz auga viena, seta pie pamatnes sarkanbrūna, galā – dzeltena

Piezīmes:

Viena no biežāk sastopamajām *Dicranum* sugām. *D. majus* (97. lpp.) augi garāki, lapas noliekušās uz vienu pusi.

Biotops: jauktu koku meži, purvainas vietas, pelēkās kāpas. **Substrāts:** augsne, koka stumbrs, trupoša koksne; substrāta pH 3,4–5,4.

EURHYNCHIUM ANGUSTIRETE

platlapu knābīte

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 8 cm, zaļš, zaru gali gaišāki
- ▶ lapa sirdsveida, lapas gals plats, īss, pakāpeniski smails
- ▶ sporu vācelīte horizontāla, samērā reti, seta sarkanbrūna, gluda

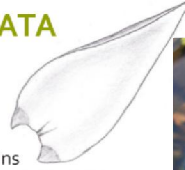
Piezīmes:

Eurhynchium striatum lapas gals garš un smails.

Biotops: skuju koku meži, lapu koku meži. **Substrāts:** augsne, akmens; substrāta pH 4,5–7,3.

CALLIERGONELLA CUSPIDATA parastā smailzarīte

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 20 cm, dzeltenīgi zaļš vai zaļš, zarains
- ▶ lapas atstāvošas, stumbra un zaru galos cieši piekļautas, tāpēc gali izskatās smaili
- ▶ lapa šauri olveida, galā sašaurināta un strupa
- ▶ stūra šūnas lielas, atšķirīgas no plātnes šūnām
- ▶ dzīslas divas, ļoti īsas

Piezīmes:

Calliergon cordifolium (74. lpp.) dzīsla viena, gara.

Biotops: zālāji, purvi, mitri lapu koku meži, jauktu koku meži, ūdens krātuvju malas. **Substrāts:** augsne, akmens, pussadalījušies augi; substrāta pH 5,1–8,3.

CALLIERGON CORDIFOLIUM mīkstā dumbrene

Noteikšana:

- ▶ augs līdz 20 cm, dzeltenīgi zaļš, mazzarains
- ▶ lapas atstāvošas, vērstas dažādos virzienos, garenī olveida vai sirdsveida, lapas gals kupolveidā ieliekts
- ▶ dzīsla sniedzas gandrīz līdz lapas galam
- ▶ stūra šūnas lielas, atšķirīgas no plātnes šūnām
- ▶ sporu vācelītes – bieži

Piezīmes:

Calliergonella cuspidata (75. lpp.) smaili dzinumu gali, lapai divas īsas dzīslas, lapas gals strups.

Biotops: mitri meži, mitrāji, zāļu purvi, grāvji. **Substrāts:** augsne.

PLAGIOCHILA ASPLENIOIDES

lielā greizkausīte

Noteikšana:

- ▶ viena no lielākajām aknu sūnām Latvijā, augs līdz 12 cm, gaiši zaļš, spīdīgs. Sausā stāvoklī, lapām sakrokojoties, augi izskatās tumšāki
- ▶ lapa garena, ar zobainu lapas malu, lapas gals ieapaļš
- ▶ lapas divās rindās, daļēji pārklājas
- ▶ sporu vācelītes – ļoti reti

Piezīmes:

Plagiochila porelloides augi līdz 7 cm augsti, uz stumbra raksturīgi pavedienveida zari, kas satur velēnu kopā.

Biotops: skuju koku meži, jauktu koku meži, strautmalas. **Substrāts:** skāba un bāziska augsne, kūdra, trupoša koksne.

SPHAGNUM MAGELLANICUM

Magelāna sfagns

Noteikšana:

- ▶ sekcija *Sphagnum* (*Palustria*)
- ▶ augs 30–50 cm, plašos klājienos, violets, sarkans; apēnotās vietās sastopamas zaļas formas
- ▶ zari pušķos pa 4–5, nokaru zari cieši pie stumbra
- ▶ stumbrs violets vai iesarkans arī zaļo lapu formām
- ▶ stumbra lapa liela, mēlesveida
- ▶ zaru lapas lielas, kupolveidā ieliekas, tāpēc augs izskatās liels un uzpūsts

Piezīmes:

Viegli atpazīstama suga violeti sarkanās krāsas dēļ. Ēnā augošas formas var būt līdzīgas *Sphagnum palustre* un *S. centrale*.

Biotops: purvi, mitri skuju koku meži. Aug kopā ar *Sphagnum fuscum*, *S. angustifolium*, *S. fallax*.

SPHAGNUM GIRGENSOHNII Girgensonas sfagns

Noteikšana:

- ▶ sekcija *Acutifolia*
- ▶ augs līdz 20 cm, tumši- vai gaiši zaļš, skrajās velēnās, lielos klājienos
- ▶ galotnes pušķis plakans
- ▶ skatoties no augšas, dažkārt atstāvošie zari galotnes pušķī sakopoti starveidīgi
- ▶ stumbra lapa mēlesveida ar plati noapaļotu galu, kas bārkstveidīgs

Piezīmes

Sphagnum warnstorfi augi violetzaļi.

Biotops: mitri skuju koku meži. Aug kopā ar *Polytrichum commune*.

ETNOBRIOLOĢIJA

- **vides stāvokļa bioindikatorī** – varš, cinks, niķelis, slāpeklis, augsnes pH, labi drenēta vai sablīvēta augsne u.c.
- augstajos purvos norāda uz **klīmas izmaiņām**
- ar briometriem novērtē **Zemes atmosfēras stāvokli**

ETNOBRIOLOĢIJA

IZMANTOŠANA	ĶĪMISKAIS SAV-JUMS	AKNU SŪNA
Anti-HIV	Cyclic bis(bibenzyl) dimmers	<i>Blasia pusila</i>
Pret leukēmijas šūnām	Kaurene-type diterpenoids	<i>Jungermannia truncata</i>
Pret karcinomas šūnām	4-epi-arbusculin A	<i>Frullania obscura</i>
Pret audzēja šūnām	8,9-seco-kaurane	<i>Lepidolaena taylorii</i>
Palielina sirds asinsvadu plūsmu	Marchantin A	<i>Marchantia</i>
Antimikrobu iedarbība	Marchantin A	<i>Marchantia</i>
Antifungāla iedarbība	Muscicolone	<i>Frullania muscicola</i>
Nomāc augu augšanu	Lunularic acid	<i>Lunularia cruciata</i>
Nomāc kukaiņu aktivitāti	Plagiochiline A	<i>Plagiochila</i>

Asakawa, Y., M. Toyota, F. Nagashima, T. Hashimoto, & L. El Hassane. 2001

ETNOBRIOLOĢIJA

ETNOBRIOLOĢIJA

ETNOBRIOLOĢIJA

akvārijos ūdenssūnas (*Riccia fluitans*, *Fontinalis antipyretica*) nodrošina pietiekamu skābekļa daudzumu, zivīm rada slēpšanās un olu dēšanas vietas

ETNOBRIOLOĢIJA

monētas noformējums Somijā

Polytrichum commune